

Izbrani živinorejski nasveti v Vodnikovi veliki pratiki (1795–1797)

O prvih slovenskih pratikah

V Slovarju slovenskega knjižnega jezika piše, da je pratika knjiga, navadno manjšega formata, s koledarskimi podatki, vremenskimi napovedmi in praktičnimi poučnimi sestavki. Beseda pratika je grškega porekla. Leta 1726 je bila izdana v slovenskem jeziku napisana Nova Krainska Pratica na leitu Iesusa Christ. MDCCXXVI, ki pa ni ohranjena. Pod različnimi naslovi naj bi nato izhajala vsako leto in najstarejša ohranjena iz leta 1741 je v depozitu knjižnice Narodnega muzeja Slovenije. Letnike od leta 1771 do 1819 hranita Narodna in univerzitetna knjižnica (signatura: DS66977-DS66984) in knjižnica Narodni muzej Slovenije (signatura: 2344), kjer hranijo tudi Pratiko iz leta 1768. Po podatkih, ki jih navaja tudi Stabej (1961), pa naj bi tiskali slovensko kmečko pratiko tudi že pred letom 1726.

Reisp (1966) je poskrbel za izdajo faksimiliranega izvoda Nova crainska pratica na leitu MDCCXXXI. V spremni besedi je zapisal: »Nova kranjska pratika, ta majhna in drobna knjižica za Slovence ni tako nepomembna, kot je na videz skromna. To je bila prva slovenska knjiga necerkvene vsebine, poučno-praktičnega značaja, namenjena

neposredno kmečkim ljudem, torej večini slovenskega ljudstva ... To je edina slovenska publikacija, ki je izhajala nad dvesto let, več kot sto let – do Bleiweisovih Novic (1843) – pa je bila edino redno slovensko glasilo sploh. V dobi, ko je bila slovenska knjiga velika redkost, je bila pratika edina nit, ki je vezala marsikatero samotno kmetijo na knjigo. Iz nje so se mnogi učili brati in pisati ... Kranjci so pokupili v letu 1794 okoli 20 000 pratik.«

Breznik (1789) je izdal Vezhna pratika od gospodarstva. V podnaslovu je zapisal: »v kateri je najti: koku v šaki hishni gospodar svoje hishne rezhi s' nuzam obrniti, te slabe leta previditi, tem naprei stojezhim nadluggam nasproti priti, inu ta perhodni zhass po tih sedem planetov bode soditi mogel.« Bogata je tudi s pouki za živinorejo in zaradi tega je uvrščena med Slovenske knjige in tiski s področja živinoreje, napisane do leta 1945 (Šalehar, 2013).

Vodnikova velika pratika za leta 1795, 1796 in 1797

O nastanku Vodnikove velike pratike je več objav. Izbran je opis, ki ga je objavil Benkovič (1895): »Leta 1794. pomladi je Vodnik, tedaj dušni pastir v bohinjskem Koprivniku, naznanil svojemu dobrotniku in prijatelju Žigi baronu Zoisu, da namerja spisati zemljepisje kranjske dežele. Zois je z veseljem pozdravil to misel, a izrazil mu je tudi takoj tehtni pomislek, da Slovenci za take znanstvene knjige še niso sposobni in dovolj poučeni. „Zdi se mi“, tako piše Vodniku 20. sušca 1. 1794., „da se mora ljudstvo popreje z manjšimi poskusi te vrste pripraviti... Najboljše sredstvo, da se našim ljudem vcepi veselje do zemljepisja, bil bi koledar ali tako imenovana pratika. To ima vsakdo v rokah; vsak gospodar išče v njej sveta...« Vodnik je Zoisov nasvet sprejel in že istega leta 1794 je uredil prvo Pratiko za leto 1795 in pozneje še za leta 1796 in 1797. Vse tri Vodnikove velike pratike so dostopne tudi na Digitalni knjižnici Slovenije.

Reisp (1966) je k faksimilirani izdaji Vodnikova velika pratika za leta 1795, 1796 in 1797, ki je izšla pri založbi Mladinska knjiga, napisal obsežno spremno besedo.

Poudarja, da sta Vodnikova velika pratika in Mala pratika pomembni za razvoj slovenskih pratik in koledarjev ter posebej za razvoj slovenske leposlovne in strokovne besede.

Izbrani živinorejski nasveti

(jezikovna posodobitev: avtor)

Vodnikova velika pratika za leto 1795

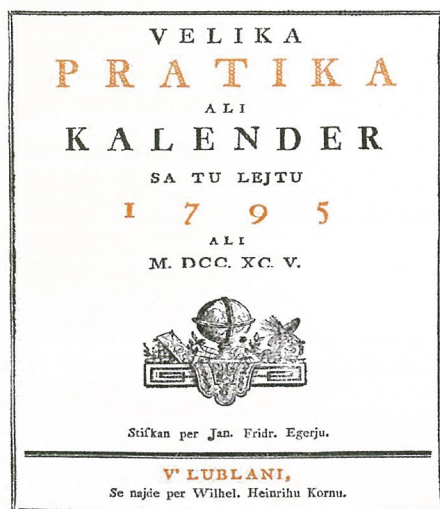
Hišna opravila po mesecih (povezano z rejo živali)

Prosenz – januar

- zdaj se topi od zaklane živine nabrani loj, delajo sveče in v srednje toplih shrambah obesijo, da od mraza ne razpokajo;
- pitana žival se zaradi velikega mraza več ne redi in jo zakolji ter pripravi suho meso za poletje;
- ovcam krmi jelševo perje in katere ga ne jedo, so bolne na pljučih ali jetrih in se morajo izločiti;
- dobro posušen oves in konoplja se krmi kokošim, da hitreje nesejo; gossem pa se malo krmi, da rajši nesejo;
- če je lepo suho vreme, pusti letati čebelar, da se spraše;
- na ribnikih skrbno prebijaj led, da se ribe na zaduše;
- pogosto kidaj gnoj iz hlevov, da živina od gnusobe ne zboli;
- podgane in miši polovi, preden bodo imele na pomlad mlade.

Svizhan – februar

- kokoši začnejo nesti in napravi nova gnezda ter stare očisti; tako skrbi tudi za golobe;
- dober star nauk je, da ima priden gospodar ob svečnici še polovico zimske krme; pogosto zima dolgo vztraja, spomladi pa gre lahko dobro rejena živina na mlado travo;
- da bodo kokoši dobro nesle, jih krmi z ječmenom; da bodo rade valile, pa jim daj kuhane konoplje;

Naslovnica Velika pratika .. sa tu leitu 1795..
<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-EUW8JRS8> - 3. 1. 2016

- v tem mesecu povrženi prašiči so najboljši za plemo; in da bodo svinje dobro dojile, jih je treba tako krmiti, kot se pitajo za klanje; sirotke jim ne dajaj, mleka pa le po malem, ker bodo sicer pujski dobili drisko; ko pujski nehajo sesati, jih krmi z grobo mleto pšenico (graham) in ječmenom;
- lepo očisti čebele in jih postavi tja, kjer bodo čez leto.

Sushez – marec

- latvice in drugo mlečno posodo pripravi, ker se bliža pomladanska mlečna obilnost;
- piščeta tega meseca so dobra za plemo in že jeseni nesejo; gospodinja jih tudi lažje proda.

Mali travn – april

- ostriži ovce in skrbi za mlada jagneta;
- dobro streži goveji živini, ko se goli;
- gosem izpulji peresa za pisanje;
- poparjene in razdrobljene mlade koprive, zmešane z otrobi, krmi kokošim, da bodo rajši nesle; nasuši mladih kopriv, da jih boš pozimi včasih poparjene krmil puram.

Veliki travn – majnik, maj

- dokler ne bo po snegu dež opral pašo, nobeno živino ne pusti na pašo;
- raki so od sedaj do malega šmarna najdebelejši in so zdrava hrana;
- kadar cveti rž, takrat perutnina rada piko dobi; da se odvrne, jim vsaki dan operi korita za vodo, za pitje nalij novo vodo in v to vodo daj malo kimlja.

Roshenzvet – kresnik, junij

- staro seno in slamo daj posebej in najprej pokrmi, ker mlada krma konjem vse do sv. Mihaela slabo tekne;
- posuši plevel in prihrani za zimsko krmo;
- junijsko maslo je že dobro za shraniti, ker se ga dobi na planinah in je najboljši in stanovit;
- poleti imajo vse živali mrzle želodce in trebuhe, pozimi pa tople; zato mora toplo jesti in piti.

Mali serpan – julij

- zdaj so konjski dnevi, vse dela pridejo naenkrat skupaj: košnja, žetev, oranje, setev;
- prašiče je treba varovati, da ne jedo lana, ker je to za njih strup;
- žrebata se spusti na pašo le v hladu; kadar je sonce visoko, se krave in konje žene v hlev;
- varuj golobe, piščeta, kokoši, ker sedaj uči jastrebi svoje mladiče jesti;
- tudi kuna in dihur imata mlade, zato

- ponoči dobro zapiraj perutnino;
- pazi, da dekline ne zaspijo kadar molzejo in da hlapci tudi ponoči konjem vržejo klajo;
- v planinah sedaj ni snega in je obilo trave, zato se živina tam dobro pase.

Veliki serpan – avgust

- kurja jajca tega in prihodnjega meseca so najobstojnejša, zaradi tega se lahko hranijo za zimo v hladnih shrambah, v pepelu, suhem pesku, prosu ali otrobih;
- nezrelo sadje se lahko kuha prašičem;
- na trti obrano listje posuši, ker je dobra krma za vsako živino.

Kimovz – september

- raki niso več dobri, ker niso več debeli.

Kosapersk – oktober

- kokošim daj kuhan oves, da bodo bolj nesle.

Listovgnoj – november

- kokoši imej na toplem, bodo preje nesle;
- čebele varuj pred mrazom;
- pitano živino kolji postoma, da se drobno vina porabi, posuši meso in prihrani krma;
- dober gospodar sedaj preudari, koliko ima krme, da ve, koliko se jo da vsak dan živini; ali pa toliko zakolje, kar si ne upa čez zimo prerediti; pomladi je krma draga in se ne splača;
- kravam pozimi večkrat daj kisle repe; kislilo zelo rade jedo in jih varuje pred boleznimi;
- topli snažni hlev je pozimi polovica krme; vsakdan dvakrat ga prezračuj, ko napajaš;
- v sončnem vremenu spusti živino iz hleva, vrata pusti odprta in kadar gre živina sama v hlev, zapri vrata;
- merjasca spusti k svinjam, da bodo zgodaj mladi; ako pa hočeš dvakrat na leto mlade pujske imeti, pripusti merjasca ob sv. Lukežu, bodo prvi okoli svečnice; drugič

pa pripusti ob sv. Gregoriju in bodo drugi okoli kresa.

Gruden – Boshiznik – december

- ta in prihodnji mesec se meso najbolje posuši;
- če meso, jajca, sadje zmrzne, to pusti tako dolgo v mrzli vodi ležati, da se otopi;
- mladim teletom pozimi rade pod jezikom bele pike ali korenine rastejo, kar z ostrimi klešami odščipni; rano pa operi z vodo, v katero je vmešan stolčen česen, sol in kis; to naredi vsak dan dvakrat, dokler ni rana zaceljena;
- prašiče dobro krmi, če to zamudiš, jih boš potem težko popravil. Če pitani prašiči neradi jedo, jim daj dobro na peči posušen oves;
- ikrastim prašičem daj za en strel smodnika;
- čebele dobro zapri, da ne bo lezle v sneg. «

Vodnikova velika pratika za leto 1797

Hišna opravila (povezano z rejo živali) Gospodinjstva opravila

Govedo

Tudi za govejo živino skrbijo gospodinj. Krave morajo biti čiste, treba jih je štrigliti in oprati, kadar so umazane. Prah jih mori, z nesnago postanejo slabotne, zaredijo se uši in mleko se kvari. Hlev naj bo čist, večkrat naj se omete pajčevine, sproti naj se kida gnoj in vselej naj bo dobro nastlano, ker živina drugače rada boleha. Hlev naj bo tudi velban ali pa vsaj ometan strop, da bo varen pred ognjem in da se seno od izdihanega zraka živali ne pokvari.

Teleta za plemo so od žlahtnih krav in so bila oteljena kmalu po novem letu; sesajo naj šest tednov; potem se odstavijo in pozimi redijo v toplem hlevu.

DOBRODEJ®
SLOVENIJA

PREHRANSKI DODATKI ZA ŽIVALI
tel.: 02 629 68 50, e-mail: info@dobrodej.si

Kadar je krava breja, se jo boljše krmi šest tednov pred in šest tednov po telitvi. Teden po telitvi se ji vsak dan daje napoj: v škaf se da en pehar moke, eno pest soli, drobno razrezana repa in vse to se popari s kropom, premeša ter mlačno da kravi, da popije.

Žehtar, cedilo, latvice se vsakokrat pomije s kropom; pred molžo vime operi s čisto vodo. Pomito mlečno posodo dobro posuši ali na soncu ali pri peči, da ne bo imelo mleko neprijeten vonj. Pred molžo si umij roke. Pred pinjenjem je treba pinjo oplakniti s kropom; pinjiti je treba vedno enakomerno, ne sedaj počasi in potem hitreje. Poleti se pinja bolj počasi in pozimi hitreje. Ako se noče umesti, se raztopi ena pest soli v mlačni vodi in se vlije v pinjo ter se bo kmalu umestilo.

Nobena goveda se ne sme zaklati, če ni bila preje pitana. Katero pitaš, ji daj zgodaj zjutraj oblodo, ob osmi uri suho seno, popoldne oblodeno pijačo, popoldne vsaki dve uri malo suhega sena. Obloda naj bo vedno osoljena, da živina rajši je. Vedno se da obilo pijače. Za posebno pitanje se odbere najbolj ješčo živino.

Prašiči

Prašiči so nekateri ikrasti in od takih je meso nezdravo. Ta bolezen se pozna na očeh. Ikrasti prašič ima rdeče in krvave oči, zdrav pa lepo bele. Mali prašički (pujski) imajo včasih »volčje« zobe, to se pozna, ko jim jed pada iz rilca in težko žrejo. Te zobe se s kleščami odščipne in popili.

Svinja za pleme mora imeti širok križ, doli viseč trebuh in ušesa, veliko seskov, visok

rilec, dolgo telo, kratke prednje noge, zadnje dolge; ne sme biti huda, ampak krotka.

Prašiče je treba skrbno krmiti, nikoli ne smejo stradati, tudi se jih ne spušča ven v roso in posebno škodljivo jim je slabo vreme; torej se jih ne sme ven izpuščati, dokler se ne posuši rosa, in takoj se jih mora odgnati v svinjak pri slabem vremenu. Prašiči ne bodo nikoli imeli čist špeh (slanino), če bodo nekaj časa pitani z eno vrsto žita, potem pa z drugo; imeli bodo slanino, ki bo po sredini mesnata. Namočena koruza jih dobro opita; rž ni za prašiče. Radi imajo kislo mleko in sirotko, kar jim tudi tekne.

Kokoši

Kokoši se od jeseni do novega leta dobro krmi, da rajši nesejo; po novem letu pa jim dajaj manj, da ne postanejo predebele, ker take nerade nesejo. Konoplje in seme od kopriv, če se jim včasih malo poklada, dobro vpliva na rodovitnost; korito, iz katerega pijejo pute (kokoši), se vsak dan očisti in nalije čista voda; od onesnažene vode dobijo piko. Dobra kokoš znese v enem letu več kot sto jajc. Bele pute imajo najslajše in najbolj belo meso. Katerim greben čez oči visi, niso varne pred jastrebom, ker jim greben oči zakriva in tudi jesti ne vidijo. Kokoš začne več nesti potem, ko znese dvajset jajc. Da rajši vale, jim je dobro dajati v vino namočenega kruha. Prva krma za pravkar zvaljena piščeta so zdrobljena trdo kuhana jajca ali pa v mleku namočena pogača in kaša.«

Zaključek

Pratike so bile prvi slovenski učbeniki tudi za živinorejo. Po Breznikovi Večni pratiki iz leta 1789 so kot prve naslednje s strokovnimi vsebinami s področja živinoreje Vodnikove velike pratike za leta 1795–1797. Jezikovno posodobljene smo predstavili izbrane živinorejske nasvete, napisane po mesecih v Pratici za leto 1795, in del poglavja Gospodinjska opravila, ki govori o živinoreji v Pratici za leto 1797. Na splošno lahko zaključimo, da so to zapisi dolgoletnih izkušenj in tudi prepričan živinorejcev. Veliko teh nasvetov velja še dandanes, še posebno tisti za rejska opravila, povezana z letnimi časi. V času zgodnjih pratik so veljali »pratikarji«, pisci pratik, za posebno učene može in v svoji zavzetosti so marsikaj predpostavljali.

Na digitalni knjižnici Slovenije so Vodnikove velike pratike neposredno dostopne in vabijo, da jih prebirate, ker so polne še drugih zanimivih zapisov iz konca 18. stoletja.

Viri

- Benkovič, Josip. Slovenski koledarji in koledarniki. 8(1895)1, str. 25–27 (petnajst nadaljevanj), *Dom in svet* (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-DS6O2FIS-3.1.2016>).
- Breznik, Anto. Vezhna pratika od gospodarstva. Ljubljana 1789, 93 strani (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-796D5K83-3.1.2016>).
- Nova crainska pratica na lejtju MDCCXXXXI (spremna beseda Branko Reisp). Faksimilirana izdaja. Ljubljana 1966, 32 strani.
- Stabej, Jože. Od kdaj in od kod imamo slovensko kmečko pratiko? 14(1961), str. 59–66, *Slovenski etnograf* (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-UMPAHBNM-3.1.2016>).
- Šalehar, Andrej. Slovenske knjige in tiski s področja živinoreje. napisano do leta 1945. Kmetijska založba, Slovenj Gradec, 2013, 112 strani. (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-YMBT7EGJ-3.1.2016>).
- Vodnik, Valentin. Velika Pratika ali Kalender. se najde per Wilhel. Heinrihu Kornu stiskan per Jan. Fridr. Egerju, 1795-1797. (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-EUW8JRS8-2.1.2016>).
- Vodnik, Valentin. Vodnikova pratika za leta 1795, 1796, 1797. Faksimilirana izdaja/spremnna beseda Branko Reisp. Ljubljana 1996, 123 strani.

Zasl. prof. dr. Andrej Šalehar
Univ. v Ljubljani, Biotehniška fakulteta,
Oddelek za zootehniko, 1230 Domžale

GEA Farm Technologies
WestfaliaSurge

GEA Molža & Hlajenje
Montaža

GEA Servis & Higiena
Svetovanje

GEA Hlevska oprema
Projektiranje

Feniks d.o.o.
Francetova 6, 2380 Slovenj Gradec
Tel.: 02/88 41 619, www.feniks-gea.si